

ФУНКЦІЇ ЗАСТАВИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Виявлення сутті предмета дослідження передбачає виявлення його основної чи основних функцій (якщо їх забагато). І навпаки, вивчення функцій певного предмета дослідження передбачає прирощення знань про сутність правового інституту. Цей постулат можливо застосовувати при вивченні інституту застави. Враховуючи загальнотеоретичне розуміння функцій права, функції цивільного права можуть бути визначені як напрямки впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права.

Питання щодо визначення функцій застави, загального визначення поняття функцій у цивільному праві, визначення правої природи застави як самостійного інституту цивільного права, встановлення особливостей окремих функцій застави неодноразово привертало увагу таких цивілістів, як: Б. М. Гонгало, В. П. Грибанов, О. С. Звоніцкий, Д. І. Мейер та ін.

Метою даної статті є визначення функцій застави як способу забезпечення виконання зобов'язань, встановлення особливостей окремих функцій застави.

В правовій літературі сутність застави визначається як «право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника». Необхідно відмітити, що це визначення несуттєво відрізняється від визначення сутності застави, яку встановлювали більшість дореволюційних авторів.

Визначення застави, яке застосовувалось у цивілістиці у різні історичні періоди, підтверджує, що забезпечувальна функція застави доктринально визнана як його основна функція. Легальне визначення забезпечувальної функції застави як способу забезпечення зобов'язань закріплено главою 49 ЦК України. Застава віднесена законодавцем к способам забезпечення виконання зобов'язань. Враховуючи цю характеристику застави та законодавче визначення її змісту (ст. 572 ЦК), застава виступає як спосіб забезпечення зобов'язання, у разі порушення або невиконання якого кредитор наділений правом за рахунок майна застави відшкодувати свої збитки. Уявляється, що дане визначення свідчить про те, що функція забезпечення виконання зобов'язань застави повинна бути розглянута як його основна функція, яка відбиває сутність застави.

Як і в законодавстві, застава у сучасній правовій літературі розглядається як один з традиційних способів забезпечення виконання зобов'язань. Заставою може бути забезпечена вимога, яка може виникнути у майбутньому (ст. 573 ЦК). При цьому слід підкреслити, що така вимога може бути як дійсно існуючою на цей час, так і виникнути у майбутньому, якщо це не суперечить законодавству України. Тобто ця вимога повинна бути визначена у встановленому ч. 2 ст. 3 Закону України «Про заставу» порядку і закріплена договором сторін про розмір забезпечених заставою вимог. На підставі ст. 19 Закону України

«Про заставу» застава забезпечує вимогу у тому обсязі, який існує на момент задоволення. Заставою забезпечується основний борг, включаючи відсотки, необхідні витрати заставодержателя по утриманню заставленого майна, відшкодування збитків, завданих прострочкою виконання (а у випадках, передбачених договором або законом, — неустойка), а також витрати на здійснення забезпеченої заставою вимоги, якщо інше не передбачено договором застави.

Застава як забезпечувальний спосіб забезпечення зобов'язань має такі характерні особливості:

- застава виступає як спосіб забезпечення зобов'язання, у разі порушення або невиконання якого кредитор наділений правом за рахунок майна застави відшкодувати свої збитки;

- застава виникає в силу договору, закону або рішення суду, має похідний характер;

- застава дає можливість заставодержателю першочергового задоволення основної вимоги за рахунок заставленого майна перед іншими кредиторами цього боржника;

- застава забезпечує наявність і збереження заставного майна на той момент, коли боржнику треба буде розраховуватися з кредитором;

- застава забезпечує вимоги заставодержателя щодо відшкодування збитків, завданих порушенням основного зобов'язання чи умов договору застави;

- предмет застави, властивості якого не суперечать чинному законодавству, заставодавець визначає самостійно.

Таким чином, можливо вважати заставу, а також інші способи забезпечення у сукупності як самостійний правовий інститут. При цьому застава має загальні риси з іншими способами забезпечення, однією з яких є функція забезпечення виконання зобов'язань.

Але, досліджуючи функції застави, необхідно встановити, що заставі притаманні окремі функції інших правових інститутів і цивільного права в цілому. В правовій літературі не виявилось єдиної думки про функції цивільного права. Взагалі, по відношенню до цивільного права виокремлюють регулятивну, охоронну, поновлювану (компенсаційну), виховну функції. Самі функції цивільного права в літературі класифікують на основні та додаткові функції. Як основні розглядаються регулятивна та охорона. Регулятивна функція цивільного права полягає у врегулюванні цивільно-правових відносин, насамперед у їх нормальному, бажаному для учасників стані. Уявляється, що дана функція є основною функцією цивільного права і найбільш тісно пов'язана з його сутністю. Регулятивна й охорона функції тісно пов'язані між собою. Охоронна функція покликана оберігати суб'єктивні майнові та особисті права особи від посягань усіх інших осіб та забезпечувати примусовий захист від їх порушень. Така охорона повинна здійснюватись у співвідношенні з чинними нормами правового регулювання, тобто у контексті здійснення регулятивної функції права.

Серед соціальних функцій цивільного права в правовій літературі також вбачаються екологічна, політична, інформаційна. Вважається можливим припустити, що застава виконує регулятивну і охоронну функції, які є основними

функціями як права в цілому, так і цивільного права зокрема. Створення заставного забезпечення здійснює регулювання суспільних відносин, оскільки це регулювання здійснюється договором застави і нормами права. Факт створення заставного забезпечення повинен вплинути на поведінку сторін. Укладання договору застави підкріплює виконання зобов'язань в цивільному праві та позитивно впливає на договірну дисципліну. Слід відмітити, що регулятивну функцію виконує майже договір застави, оскільки договір регламентує визначені сторонами норми поведінки учасників. Договір застави є найбільш поширеною підставою виникнення зобов'язальних правовідносин, при укладанні якого вирішальну роль відіграють конкретні договірні умови, які сторони, керуючись принципом свободи договору, включили в його текст. Як правило, в юридичній літературі організацію відносин учасників договору пов'язують з закріпленням у належній формі прав та обов'язків сторін.

Юридично застава виникає в силу договору, укладеного в письмовій та потрібній у належних випадках формі (ст. 585 ЦК), а фактично відповідає основній меті застави — породжує двосторонню зацікавленість сторін в заставі і виступає стимулятором повернення кредиту.

Певна специфіка властива договору застави і полягає в тому, що передбачає наявність основного зобов'язання. Насамперед, у зобов'язаннях такого роду необхідно з'ясувати, чи є юридичним фактом вступ у силу кредитного договору — фактичне отримання суми кредиту боржника (ст. 584 ЦК). Щодо форми договору застави, то слід зазначити, що в ст. 547 ЦК прямо закріплена необхідність дотримання письмової форми для відносин по забезпеченню зобов'язання. З цього приводу у літературі підкреслюється, що заставний договір як механізм набуття майнових прав кредитора має бути укладений у письмовій формі. По-друге, дія такого договору обмежується строком дії основного зобов'язання (якщо такий договір не забезпечує майбутню вимогу).

Договір застави слід укладати тільки в письмовій формі (ст. 208 ЦК). Договір вважається таким, що укладений у письмовій формі, якщо волею сторін встановлено укладання договору шляхом обміну документами через поштовий, телеграфний, телетайпний, електронний або інший зв'язок (ст. 207 ЦК), який дозволяє вірогідно встановити, що цей документ безпосередньо виходить з однієї з сторін договору.

Договір про передачу в заставу нерухомого майна підлягає нотаріальному посвідченню, а в окремих випадках — державній реєстрації. Заставу рухомого майна може бути зареєстровано шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна. Щодо майна застави, яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, що підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, то таке нотаріальне посвідчення майна відбувається в подальшому, після набуття права власності заставодавцем на таке майно. Така умова повинна бути зафіксована в договорі, у разі протилежного права і обов'язки не виникають через недійсність договору. Як вимога до форми правочину в ЦК установлюється необхідність здійснення у деяких випадках Державної реєстрації договору застави майна.

Як суттєві умови про предмет договору ЦК визнає умови, що визнані суттєвими за законодавством або необхідні для договорів даного виду, а також умови, відносно яких за заявою однієї з сторін має бути досягнуто згоди. З договору застави має слідувати сутність, розмір і строк виконання основного зобов'язання, забезпеченого заставою, а також визначеність предмета застави (с.584 ЦК). Оскільки застава має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання (ст.3 Закону «Про заставу»), умови договору застави можуть бути викладені безпосередньо як у тексті цього договору, так і шляхом відсилання до умов договору, з якого випливає основне зобов'язання, що забезпечене заставою.

Крім того, заставі притаманна охоронна функція, яка полягає у тому, що для кредитора застава (заставне майно) є захистом від невиконання чи нена належного виконання боржником своїх обов'язків.

Охоронна функція тісно пов'язана зі стимулюючою функцією застави, яка полягає у тому, що боржник під впливом наставання негативних наслідків майнового характеру додає більше зусиль до виконання своїх обов'язків. Ризик втрати заставного майна для боржника по зобов'язанню, яке забезпечене заставою, свідчить про притаманну заставі запобіжно-виховну функцію, яка у правовій літературі згадується у зв'язку з інститутом відповідальності.

Предмет застави (звичайно це цінне, ліквідне майно чи майнове право) компенсує кредитору витрати, які він зазнав у зв'язку з невиконанням чи нена належним виконанням боржником своїх обов'язків. Предметом забезпечення може бути будь-який об'єкт — матеріальний або нематеріальний, наявний або майбутній, рухоме або нерухоме майно, речі або право. ЦК містить окрему статтю, присвячену предмету застави, норма ст. 576 ЦК закріплює обов'язкові реальні права боржника на предмет забезпечення, які можуть бути реалізовані ним у будь-який спосіб, у тому числі він може продати майно, надати його в оренду чи передати для забезпечення іншого зобов'язання. Але головною вимогою до предмета застави є належність його заставодавцю на праві власності (або таке майно, що стане власністю після укладення договору застави) (ст. 4 Закону України «Про заставу»).

Предметом застави може бути:

- будь-яке майно (зокрема, річ, цінні папери, майнові права), яке може бути відчужене заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення;
- майно, яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Не можуть бути предметом застави вимоги, що мають особистий характер, а також інші вимоги, заставу яких заборонено законом. Розглянуті положення поширюються і на майно, на яке заборона застави встановлена іншими законодавчими актами. Так ст. 19 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» забороняє заставу майна і коштів благодійних організацій.

Розглядаючи предмет застави, слід звернути увагу на важливість такої умови договору, як чітке визначення усіх основних характеристик вказаного предмета, що підтверджено вимогами ст. 4 Закону «Про заставу». Не зупиняючись окремо на усіх предметах застави, слід відмітити, що законодавство відносить

до предмета застави будь-яке майно (наприклад, річ, цінні папери, майнові права), яке може бути відчуженим заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення (ст. 576 ЦК).

Таким чином, можливо виокремити компенсаційну функцію застави. Сутність даної функції застави полягає у відновленні порушеного майнового стану кредитора за рахунок вартості заставного майна. Крім того, можливо вважати компенсаційну функцію однією з основних функцій застави.

Література

1. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
2. Про заставу : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2654-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 47. С. 642.
3. Про іпотечне кредитування та факторингові операції з консолідованим іпотечним боргом : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 979-IV // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 154.
4. Про іпотеку : Закон України від 5 черв. 2003 р. № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 38. — С. 313.
5. Гридчук Д. М. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань / Д. М. Гридчук, В. О. Олійник. — К. : Оріон, 2002. — 324 с.
6. Макаров О. В. Стимулирующая функция гражданского права // Правоведение. — 1987. — № 5. — С. 94–95.

Анотація

Кізлова О. С. Функції застави у цивільному праві. Стаття.

Стаття присвячена розгляду питань визначення особливостей застави як способу забезпечення виконання зобов'язань. Розглядається проблема функцій застави в цивільному праві.

Ключові слова: застава, функції застави, різні об'єкти застави.

Аннотация

Кизлова О. С. Функции залога в гражданском праве. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопросов определения особенностей залога как способа обеспечения исполнения обязательств. Рассматривается проблема функций залога в гражданском праве.

Ключевые слова: залог, функции залога, различные объекты залога.

Summary

Kizlova O. S. Functions of Pledge in Civil Law. Article.

This article is devoted to a research into the legal nature of the pledge, an analysis of conceptual provisions function of pledge, divers object's of the pledge.

Keywords: pledge, functions of pledge, object of the pledge.